

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТУРИЗМУ
В ПОСТ-КОНФЛІКТНИЙ ПЕРІОД: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД
ТА ВІТЧИЗНЯНІ ПЕРСПЕКТИВИ**

Несторишен І. В.

ВСТУП

Індустрія туризму є однією з важливих складових світової економіки, на яку припадає близько 7 % міжнародної торгівлі. За інформацією World Tourism Organization (Всесвітня туристична організація, далі – UNWTO), кожне десяте робоче місце у світі безпосередньо чи опосередковано генерується сферою туризму. Зазначимо, криза, викликана пандемією COVID-19, в значній мірі зруйнувала економіку туристичного сектора, що призвело до безпрецедентних негативних наслідків для підприємств індустрії туризму та населення, працевлаштованого у сфері туризму та суміжних галузях. Туризм – один із секторів міжнародної економіки, що найбільше постраждали внаслідок вжиття заходів щодо стримування захворювання COVID-19, а з урахуванням існуючих в даний час обмежень на подорожі та глобальної рецесії, сфера туризму ризикує стати однією з останніх за швидкістю відновлення.

Пандемія COVID-19 виявила макроекономічну значущість туризму для більшості економічних систем країн Організації економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development, далі – OECD)) та країн Групи Двадцяти (The Group of Twenty, далі – G20)). Внаслідок дії заходів, направлених на подолання наслідків пандемії COVID-2019, значна частина підприємств туристичного сектору або призупинили своє функціонування, або ж повністю були ліквідовані. Крім того, криза COVID-2019 зумовила значні втрати для економічних систем країн з низькими доходами, а саме, для місцевих громад, туристичної бізнес-спільноти та органів місцевого самоврядування, фінансування яких має високий ступінь кореляції із функціонуванням туристичного ринку в цих регіонах.

Поточна криза також виявила значні недоліки в менеджменті та готовності представників державних органів управління, відповідальних за формування та реалізацію державної туристичної політики на національних рівнях реагувати на відповідні загрози та небезпеки шляхом розробки відповідного інструментарію щодо адаптації туристичної політики до існуючих викликів. Для вітчизняної індустрії

туризму, крім негативного впливу кризи COVID-2019, значної шкоди розвитку туризму завдала військова агресія російської федерації, яка призвела до руйнування вітчизняної індустрії туризму у 2022–2023 рр.

Відмітимо, в сучасній науковій літературі є значна кількість публікацій щодо особливостей організації, менеджменту та функціонування підприємств індустрії туризму в Україні та світі в умовах подолання наслідків пандемії COVID-2019 та значної політичної, соціальної та військової нестабільності в окремих регіонах. Зокрема, зазначені тематики у своїх працях досліджують Глубоченко К.О.¹, Гризовська Л.О.², Журба І.Є.³, Левицька І.В.⁴, Матвійчук Л.Ю.⁵, Матюх С.А.⁶, Рудніченко Є.М.⁷, Ярославський А.О.⁸ та інші науковці.

Незважаючи на значну кількість публікацій науковців з питань функціонування туристичної сфери, невирішеними залишаються питання систематизації сучасних тенденцій розвитку індустрії туризму, формування шляхів його розвитку та відновлення з врахуванням досвіду країн щодо реалізації програм «постконфліктного туризму» (Post-conflict tourism).

Метою дослідження є узагальнення сучасних тенденцій розвитку індустрії туризму в Україні та світі з метою систематизації факторів негативного впливу на туристичну галузь та вироблення заходів щодо реалізації програми «постконфліктного туризму» в Україні.

Необхідність досягнення мети дослідження обумовлена виконанням таких завдань:

¹ Глубоченко К. О., Дорошенко О. М. Аналіз сучасного стану ринку та перспективи туристичних послуг в Україні. *Modern Economics*. 2021. № 30(2021). С. 71–75.

² Гризовська Л. О. Особливості та сучасні тенденції управління туристичним бізнесом в Україні. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. Випуск 28-1. С. 115–118. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/26_1_2018/24.pdf

³ Журба І. Є., Несторишен І. В., Матюх С. А. Реалізація державної туристичної політики в контексті регіонального розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 4. Т. 2. С. 56–61.

⁴ Левицька І. В., Басюк Д. І., Климчук А. О., Тарасюк Г. М., Москвічова О. С. Економіка туризму : навчальний посібник. Житомир, 2020. 488 с.

⁵ Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі : колективна монографія / за наук. ред. проф. Л. Ю. Матвійчук. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2019. 320 с.

⁶ Матюх С. А. Журба І. Є., Несторишен І. В. Економіка підприємств туристичної галузі: проблеми та перспективи розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 3. Т. 2. С. 7–12.

⁷ Theoretical and Practical Aspects of Strategic Management of Balanced Interaction between Subjects of Foreign Economic Activity and State Institutions Rudnichenko, Y., Savina, H., Franchuk, V., Savin, S., Navlovska, N. *TEM Journal*. 2021. 10(2). P. 707–718.

⁸ Ярославський А. О. Економічна ефективність діяльності підприємства: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 12. С. 174–177.

- визначити роль та місце індустрії туризму в структурі сучасної міжнародної економіки;
- проаналізувати наслідки впливу пандемії COVID-19 на розвиток туризму в Україні та світі;
- дослідити особливості функціонування індустрії туризму в пост-конфліктний період в різних країнах;
- сформуванати напрями розвитку вітчизняної індустрії туризму в пост-конфліктний період.

1. Роль та місце індустрії туризму в структурі світового господарства

Аналіз сучасних тенденцій розвитку індустрії туризму показує, що починаючи з 2020 року підприємства туристичного сектору постійно перебували під негативним тиском факторів зовнішнього середовища. Так, значної шкоди розвитку туристичного бізнесу у світі завдали заходи направлені на подолання наслідків пандемії COVID-2019, які суттєво ускладнили процедури переміщення громадян як в межах певної країни, так і можливості міжнародного туризму внаслідок запровадження значних «ковідних» обмежень щодо пресування громадян між країнами. Зокрема, за результатами політики обмежень можливостей пересування в країнах Європейського Союзу, США, Близького та Далекого Сходу протягом 2020–2022 рр., туристична сфера багатьох туристичних регіонів зазнала значних втрат. За оцінками UNWTO, заходи щодо подолання пандемії COVID-2019 2020–2021 рр. призвели до значного падіння обсягів міжнародного туризму(60%-80%), а зниження доходів від експорту туристичних послуг склало орієнтовно 910 мільярдів – 1,2 трильйона доларів США ⁹.

Зауважимо, за даними UNWTO, в доковідний період сфера туризму була однією з найдинамічних галузей глобального експорту у світі. Середньорічні темпи зростання світової індустрії туризму до 2020 року становили у близько 5-10 % на рік, в середньому у світі підприємства сфери туризму забезпечували до 10 % валового світового доходу і кожне десяте робоче місце у світі безпосередньо або опосередковано генерується туризмом (рис. 1).

З інформації рис. 1 можна зробити висновки, що пандемія COVID-19 призвела до значного зниження частки індустрії туризму в структурі ВВП як у цілому в світі (з 4,0 % у 2019 р. до 2,0 % у 2020 р.), так і за глобальними регіонами. Найбільше відсоткові падіння можна помітити у країнах Азії та Тихоокеанського регіону (з 4,2 % в 2019 р. до 1,7 % в

⁹ International tourism and COVID-19 The World Tourism Organization (UNWTO). URL: <https://www.unwto.org/tourism-data/international-tourism-and-covid-19>

2020 році). Однак, світова криза, викликана пандемією COVID-19, а також зростанням політичної, соціальної та військової нестабільності в окремих регіонах, завдала значної шкоди економіці туристичного сектора, що призвело до негативних наслідків для представників усього туристичного ланцюга (туристичних операторів, туристичних агенцій, перевізників, готель'єрів, рестораторів тощо).

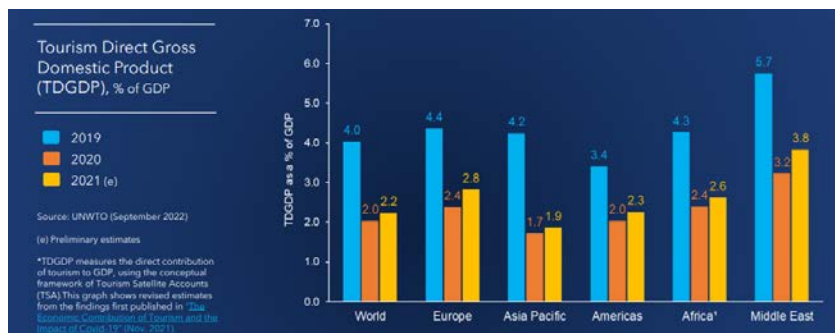

Рис. 1. Частка індустрії туризму у структурі ВВП у світі та глобальних регіонах^{10,11}

Зазначимо, згідно з новими даними UNWTO, у 2022 році понад 900 мільйонів туристів здійснили міжнародні подорожі – це вдвічі більше, ніж у 2021 році, хоча, це лише 63 % від доковідного рівня. У кожному глобальному регіоні зафіксовано помітне зростання кількості міжнародних туристів. На Близькому Сході було помічене найбільше відносне зростання, оскільки кількість міжнародних прибуттів (international tourist arrivals – один з головних індикаторів стану туристичної галузі в світі) зріс до 83 % від допандемічного рівня. Європа досягла майже 80 % допандемічного рівня, оскільки у 2022 році вона прийняла 585 мільйонів відвідувачів. Країни Африки та Америки відновили близько 65 % своїх відвідувачів доковідного періоду, тоді як країни Азії та Тихоокеанського регіону досягли лише 23 % через більший негативний вплив пандемії та пов'язаних з цим обмежень, які почали знімати лише останніми місяцями (рис. 2).

¹⁰ Tourism Set to Return to Pre-Pandemic Levels in Some Regions in 2023. UNWTO. URL: <https://www.unwto.org/news/tourism-set-to-return-to-pre-pandemic-levels-in-some-regions-in-2023>

¹¹ COVID-19 and tourism statistics. The World Tourism Organization (UNWTO). URL: https://unstats.un.org/unsd/ccsa/documents/covid19-report-ccsa_vol3.pdf

Рис. 2. Динаміка кількості міжнародних туристичних прибуттів (international tourist arrivals)¹²

Цікавими є результати аналізу даних Першого світового туристичного барометру UNWTO за 2023 рік, який узагальнює показники туристичної галузі за регіонами, а також виділяє найкращі туристичні напрямки у 2022 році, в яких відбулось відновлення до рівня 2019 р.¹³ Відмітимо, Всесвітній туристичний барометр UNWTO (*The UNWTO World Tourism Barometer*) – це публікації Всесвітньої туристичної організації, яка регулярно відстежує короткострокові тенденції туризму з метою надання зацікавленим сторонам глобального туризму актуального аналізу міжнародного туризму. Відповідно до методичних рекомендацій, інформація The UNWTO World Tourism Barometer оновлюється кілька разів на рік і включає аналіз останніх даних про туристичні напрямки (в'їзний туризм) і вихідні ринки (виїзний туризм). The UNWTO World Tourism Barometer також передбачає публікацію тричі на рік Індексу впевненості UNWTO (UNWTO Confidence Index), який ґрунтується на опитуванні Групи

¹² Tourism Set to Return to Pre-Pandemic Levels in Some Regions in 2023. UNWTO. URL: <https://www.unwto.org/news/tourism-set-to-return-to-pre-pandemic-levels-in-some-regions-in-2023>

¹³ Tourism Set to Return to Pre-Pandemic Levels in Some Regions in 2023. UNWTO. URL: <https://www.unwto.org/news/tourism-set-to-return-to-pre-pandemic-levels-in-some-regions-in-2023>

експертів з туризму UNWTO та надає оцінку останніх показників і короткострокових перспектив міжнародного туризму. Останній «UNWTO Confidence index» («Індекс впевненості UNWTO») демонструє обережний оптимізм за січень-квітень 2023 р., що є вищим, ніж за той самий період 2022 року. Цей оптимізм підтверджується зняттям ковідних обмежень в Азії та високими показниками витрат у 2022 році як на традиційних ринках туризму, так і на ринках, що розвиваються, зокрема у Франції, Німеччині, Італії, а також Катарі, Індії та Саудівській Аравії показують високі результати.

Крім того, UNWTO запустила Трекер відновлення туризму (Tourism Recovery Tracker) для підтримки глобального туризму¹⁴. Зазначимо, Трекер відновлення туризму є результатом партнерства між міжнародними організаціями та приватним сектором, який охоплює ключові показники ефективності туризму за місяцями, регіонами та субрегіонами, що дає змогу в режимі реального часу порівнювати відновлення індустрії туризму в усьому світі та галузях. Зазначений Трекер містить дані про¹⁵:

- міжнародні туристичні прибуття;
- місткість місць на міжнародних та внутрішніх авіалініях;
- бронювання авіаквитків;
- пошук і бронювання готелів;
- рівень заповнюваності та попит на короткострокову оренду;
- настрої від подорожі («чистий показник настрою» (Net Sentiment Score))

- рівень повідомлень про COVID-19 за 14 днів на 100 000 населення.

Таким чином, у 2022 році внаслідок значного відкладеного попиту та послаблення обмежень на подорожі у багатьох країнах (за даними «UNWTO/IATA Destination Travel – Easy Travel» у грудні 2022 року 116 напрямків не мали обмежень на подорожі через COVID-19) міжнародний туризм продемонстрував вищі показники, ніж очікувалось, а саме, рівень міжнародного туризму сягнув 63 % доковідного рівня. Показник «*international tourist arrivals*» демонстрував значне відновлення протягом літнього сезону в північній півкулі, при цьому відновлення показувало більш помірні темпи в останні кілька місяців року (рис. 3).

¹⁴ UNWTO Tourism Recovery Tracker The World Tourism Organization (UNWTO). URL: <https://www.unwto.org/tourism-data/unwto-tourism-recovery-tracker>

¹⁵ UNWTO Tourism Recovery Tracker The World Tourism Organization (UNWTO). URL: <https://www.unwto.org/tourism-data/unwto-tourism-recovery-tracker>

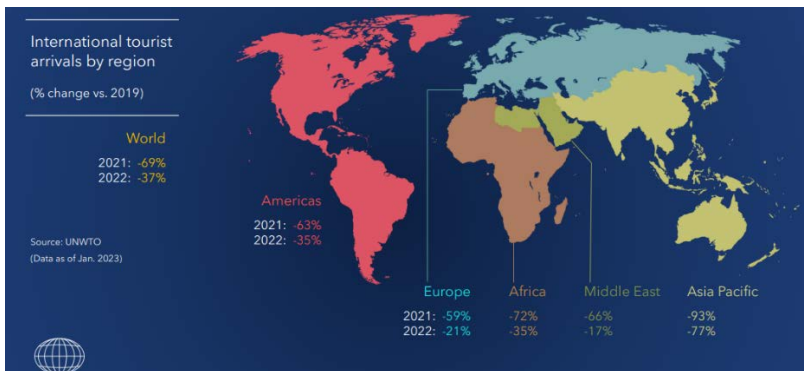

Рис. 3. Динаміка кількості міжнародних туристичних прибуттів за регіонами (international tourist arrivals)¹⁶

Незважаючи на появу нового штампу вірусу Omicron на початку року, початок російського наступу в Україні та складне економічне середовище, міжнародний туризм продемонстрував стійкість, що відображено в значному відновленні кількості прибуттів: з – 59% порівняно з 2019 роком за результатами першого кварталу 2022 року до – 28% в останньому кварталі (рис. 4).

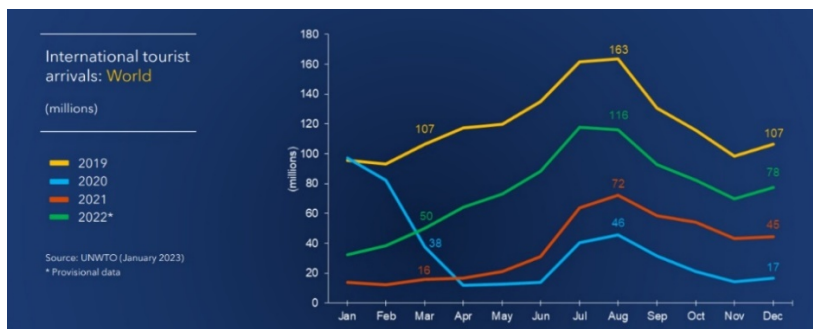

Рис. 4. Динаміка кількості міжнародних туристичних прибуттів в розрізі місяців (international tourist arrivals)¹⁷

¹⁶ Tourism Set to Return to Pre-Pandemic Levels in Some Regions in 2023. UNWTO. URL: <https://www.unwto.org/news/tourism-set-to-return-to-pre-pandemic-levels-in-some-regions-in-2023>

¹⁷ Tourism Set to Return to Pre-Pandemic Levels in Some Regions in 2023. UNWTO. URL: <https://www.unwto.org/news/tourism-set-to-return-to-pre-pandemic-levels-in-some-regions-in-2023>

Отже, у 2022 р. відбулося значне відновлення індустрії міжнародного туризму майже до рівня допандемічного періоду. За оцінками експертів, сектор туризму готовий консолідувати своє відновлення у 2023 р., яке зумовлене фактором відкладеного попиту, особливо щодо туристичних потоків з країн Азії та Тихоокеанського регіону. Про це свідчать результати опитування Групи експертів UNWTO (*The UNWTO Panel of Experts*), а саме 72 % респондентів очікують значного зростання індустрії туризму у 2023 р. Проте більшість експертів (65 %) також вважають, що міжнародний туризм не повернеться до рівня 2019 р. раніше 2024 р.

У 2022 році в усіх регіонах спостерігався значний приріст порівняно з попереднім роком. Європа, найбільший у світі регіон прибуття туристів, зафіксував 585 мільйонів прибуттів у 2022 році, досягнувши майже 80% допандемічного рівня (- 21% порівняно з 2019 роком), з особливо сильним літнім сезоном. Цьому сприяли потужний внутрішньорегіональний попит і реалізація скоординованих заходів безпеки щодо подорожей. У 2022 році на цей регіон припадало 64 % глобальних прибуттів. У 2022 році на Близькому Сході відбулося найзначніше відносне зростання серед регіонів, де кількість прибуттів зросла до 83% доковідного рівня (-17% порівняно з 2019 роком). У цьому регіоні відбувались міжнародні масові заходи з великою кількістю відвідувачів, такі як Експо-2020 в Дубаї та Чемпіонат світу з футболу в Катарі, а також паломництво до Саудівської Аравії (*Hajj pilgrimage in Saudi Arabia*). У таких глобальних регіонах, як Африка та Америка відновлення туристичної галузі склало близько 65% допандемічного періоду, а в країнах Азії та Тихоокеанського регіону – лише 23%, що зумовлено наявністю більш суворих обмежень, пов'язаних з подоланням наслідків пандемії. На країни Азії, на частку яких у 2019 році припадало 25% світових міжнародних туристів, у 2022 році – лише 9%.

Аналізуючи динаміку показників міжнародного туризму у краях Західної Європи (87%) і Карибського басейну (84%), то показники сягнули 87 % та 84 % рівня 2019 року відповідно. В той же час, можна виділити певні напрямки, за якими відбулось перевищення кількості міжнародних прибуттів до пандемічного рівня за перші десять-дванадцять місяців. До них можна віднести Американські Віргінські острови (+27%), Албанію (+17%), Гондурас (+17%), Сінт-Мартен (+15%), Андорра (+ 14%), Домініканська Республіка (+10%), Сальвадор (+7%), Кюрасао (+6%), Колумбія (+5 %) Ефіопія (+3%) і Ліхтенштейн (+2%) (рис. 5).

Рис. 5. Кращі destinations за кількістю міжнародних туристичних прибуттів («International tourist arrivals»)»¹⁸

Крім показника «кількість міжнародних прибуттів» (*international tourist arrivals*), фахівцями UNWTO аналізується показник «надходження від міжнародного туризму» (*International tourism receipts*). Зокрема, у багатьох туристичних регіонах було зафіксовано значне зростання надходжень від міжнародного туризму. Крім того, у певних регіонах, приріст надходжень від міжнародного туризму був вищим, ніж зростання кількості міжнародних прибуттів. Це зумовлено збільшенням середніх витрат на поїздку через більш тривалий період перебування, готовністю мандрівників витратити більше в пункті призначення та вищими витратами на поїздку частково через інфляцію.

За декількома туристичними напрямками за перші десять-дванадцять місяців 2022 року відбулось перевищення доходів від туризму порівняно із доковідним періодом, зокрема в Туреччині (+ 40%), Румунії (+ 25%), Мексиці (+ 13%), Португалії (+15%), Латвії (+14%), Пакистані, Марокко (+6%) і Франції (+1%). Пожвавлення також можна спостерігати у виїзному туризмі з високими міжнародними витратами на основних вихідних ринках, таких як Франція (-4% порівняно з 2019 роком), Німеччина (-8%), Італія (-10% до жовтня 2022 року) та Сполучені Штати (-15% до листопада) порівняно з 2019 роком. До ринків, що розвиваються, у 2022 році помітно відновилися витрати, належать Катар (+29%), Індія (+10% до червня) і Саудівська Аравія (+7% до вересня) (рис. 6).

¹⁸ UNWTO World Tourism Barometer. URL: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2023-01/UNWTO_Barom23_01_January_EXCERPT.pdf?VersionId=_2bbK5GIwk5KrBGJZt5iNPAGnrWoh8NB

Рис. 6. Кращі destinations за показником «надходження від міжнародного туризму» (International tourism receipts)¹⁹

На думку експертів UNWTO, міжнародний туризм консолідує своє відновлення у 2023 році завдяки відкладеному попиту, особливо в Азії та Тихоокеанському регіоні. Зокрема, на основі сценаріїв UNWTO на 2023 р., кількість міжнародних туристів може сягнути від 80% до 95% допандемічного рівня, а Європа та Близький Схід досягне цих рівнів. Очікується, що в 2023 році кількість прибуттів досягне або перевищить рівень до пандемії, і за певними напрямками і субрегіонами ще є значні можливості для відновлення. В країнах Близького Сходу після сильного відновлення в 2022 році у 2023 року також можливе відновлення до рівня 2019 року. Проте, на думку цих експертів, важливі ризики ще попереду, особливо економічні та геополітичні, а саме очікується, що туристи все більше шукатимуть цінності гроші та подорожі поблизу дому у відповідь на складне економічне середовище²⁰.

Можна констатувати, що післяковідне відновлення індустрії туризму триватиме протягом 2023 року в умовах зростання існуючих та появи нових економічних, соціальних та геополітичних факторів небезпеки. Поступове скасування пов'язаних із COVID-19 обмежень на подорожі до Китаю, найбільшого світового ринку виїзних подорожей 2019 року, є

¹⁹ UNWTO World Tourism Barometer URL: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2023-01/UNWTO_Barom23_01_January_EXCERPT.pdf?VersionId=_2bbK5GIwk5KrBGJZt5iNPAGnrWoH8NB

²⁰ UNWTO World Tourism Barometer. URL: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2023-01/UNWTO_Barom23_01_January_EXCERPT.pdf?VersionId=_2bbK5GIwk5KrBGJZt5iNPAGnrWoH8NB

значним кроком для відновлення туристичного сектору в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні та в усьому світі. У короткостроковій перспективі відновлення подорожей з Китаю, ймовірно, принесе користь, зокрема, азіатським напрямкам. Однак, це буде залежати від наявності та вартості авіаперельотів, візового режиму та обмежень, пов'язаних із COVID-19 в популярних туристичних дестинаціях. Наприклад, до середини січня загалом 32 країни ввели спеціальні обмеження на поїздки з Китаю, переважно в Азію та Європу²¹. У той же час високий попит з боку Сполучених Штатів, підкріплений сильним долларом США, продовжить приносити користь напрямкам у регіоні та за його межами. Європа й надалі отримуватиме потужні туристичні потоки зі США, частково через ослаблення євро по відношенню до долара США. Одним з позитивних факторів щодо розвитку міжнародного туризму у 2023 році є відновлення, лібералізація та зростання кількості рейсів повітряного сполучення між країнами, проте до вересня 2022 року (за даними *The International Air Transport Association*, далі – IATA) завантаженість міжнародних авіаційних перевезень залишалася на 37% нижче рівня 2019 року. На думку багатьох експертів, внутрішній туризм і надалі сприятиме відновленню туризму, що підживлюється попитом на напрямки, розташовані ближче до дому, оскільки туристи шукають заходів на відкритому повітрі, природних продуктів і сільського туризму.

Одним з аспектів дослідження перспектив розвитку сфери туризму у світі є узагальнення основних факторів, які перешкоджають відновленню міжнародного туризму (рис. 7).

Відповідно до останнього опитування Групи експертів UNWTO (the Panel of Experts), головними факторами, які перешкоджатимуть відновленню туризму у наступних роках будуть: складне економічне середовище (високий рівень інфляції та процентних ставок; різке зростання цін на нафту та продукти харчування; побоювання глобальної рецесії). Крім того, триваюча невизначеність, спричинена російською агресією проти України та іншими зростаючими геополітичними напруженнями, проблеми охорони здоров'я, пов'язаними з COVID-19, а також нестача робочої сили також становлять значні негативні ризики для індустрії туризму в наступних роках.

²¹ Tourism Set to Return to Pre-Pandemic Levels in Some Regions in 2023. UNWTO. URL: <https://www.unwto.org/news/tourism-set-to-return-to-pre-pandemic-levels-in-some-regions-in-2023>

Рис. 7. Основні фактори перешкоджають відновленню міжнародного туризму²²

2. Розвиток індустрії туризму в Україні

Аналіз сучасних тенденцій розвитку індустрії туризму в Україні показує, що починаючи з 2020 року підприємства туристичного сектору постійно перебували під негативним тиском факторів зовнішнього середовища. Так, значної шкоди розвитку туристичного бізнесу в Україні завдали заходи щодо подолання наслідків пандемії COVID-2019, які суттєво ускладнили процедури переміщення громадян як в межах певної країни, так і можливості міжнародного туризму внаслідок запровадження значних «ковідних» обмежень щодо пресування громадян між країнами.

В той же час, жорсткі візові обмеження, запровадження COVID-паспортів та інших адміністративних обмежень в країнах Європейського Союзу дозволило вітчизняному туристичному сектору збільшити кількість іноземних туристів в Україні. Так, за даними Державного агентства розвитку туризму у I-ому півріччі 2021 р. помічається значне зростання кількості іноземних туристів до України (приріст 9% в порівнянні з другим півріччям 2020 р.). Зазначимо, у 2021 р. Україну відвідали близько 1,5 млн іноземних туристів (падіння складало 31% в порівнянні з аналогічним періодом 2020 р. та 75% аналогічного періоду 2019 р.). Статистика свідчить про поступове відновлення індустрії туризму у другому кварталі 2021 року, а саме кількість іноземних

²² UNWTO World Tourism Barometer. URL: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2023-01/UNWTO_Barom23_01_January_EXCERPT.pdf?VersionId=_2bbK5GIwk5KrBGJZi5iNPAgnrWoH8NB

туристів в 4 рази перевищила кількість осіб, прийнятих за відповідний період 2020 року і сягнула 3,4 млн. Крім того, в першій половині 2021 р. відзначається позитивна динаміка в збільшенні кількості туристів з Саудівської Аравії (їхня чисельність зросла в 40 разів, та становила 14 тис. осіб, в той час як за аналогічний період 2020 року в Україну приїхало лише 350 громадян), США (кількість туристів зросла на 69,6% в порівнянні з минулим роком, та досягла 34 тис.), Ізраїль (ріст на 26%, кількість туристів 26,6 тис.)²³.

Ще більшої шкоди для вітчизняної індустрії туризму завдала військова агресія РФ, внаслідок чого значна кількість представників туристичної бізнес-індустрії припинили своє існування, або ж значно знизили обсяги надання туристичних послуг.

Аналізуючи ситуацію на вітчизняному ринку туристичних послуг, можна відзначити, що в довоєнний період його учасники також відчули наслідки негативного впливу пандемії COVID-19. Проте, внаслідок значних «ковідних» обмежень в країнах ЄС у 2019–2022 рр. (заборона на в'їзд), вітчизняний туристичний сектор розширив географію міжнародних туристів, яким було заборонено в'їзд до європейських країн²⁴.

Зокрема, у 2020 році відбулося значне переосмислення туристичних маршрутів та підвищення рівня внутрішніх поїздок у всьому світі. За даними ДАРТ, у першому півріччі 2021 року відбулось зростання кількості відвідувачів до України на 9% в порівнянні з другим півріччям 2020 року. За цей рік до України приїхало півтора мільйони осіб з різних країн, однак цей показник на 31% менше в порівнянні з аналогічним періодом 2020 року (тоді кількість іноземців в Україні становила 2 млн) та на 75% менше за показник аналогічного періоду 2019 року, коли кількість іноземних гостей досягла майже 6 мільйонів. Можна відмітити значний приріст відвідувачів у другому кварталі 2021 року, а саме кількість таких туристів в 4 рази перевищила кількість осіб, прийнятих за відповідний період 2020 року і сягнула 3,4 млн. Важливо відмітити, що в першій половині 2021 року відзначається позитивна динаміка в збільшенні кількості туристів з таких країн як Саудівська Аравія (їхня чисельність зросла в 40 разів, та становила 14 тис. осіб, в той час як за аналогічний період 2020 року в Україну приїхало лише 350 громадян). В цьому контексті, на фоні значних заборон мандрівок до країн ЄС в умовах пандемії COVID-19

²³ Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі : колективна монографія / за наук. ред. проф. Л. Ю. Матвійчук. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2019. 320 с.

²⁴ Матюх С. А. Журба І. Є., Несторишен І. В. Економіка підприємств туристичної галузі: проблеми та перспективи розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 3. Т. 2. С. 7–12.

варто виділити зростання кількості туристів до України країн Перської затоки і це може стати потужним інструментом економічного відновлення не лише туристичної галузі в Україні, але й економічного зростання певних регіонів у післявоєнний період. Звичайно, подальший успішний розвиток цього напрямку туристичної галузі України потребує значних трансформацій інфраструктури та сервісів (організація зон паспортного контролю в аеропортах має забезпечити окрему чергу з прикордонниками-жінками для саудівських жінок, наявність кімнат для моління в аеропортах та готелях, врахування гастрономічних вподобань іноземних відвідувачів (наявність морської їжі, хумус, маслини, піту, шакшук), наявність меню арабською мовою, тощо. Втім, успішна реалізація цього напрямку туристичної галузі дозволить прискорити економічне відновлення України у післявоєнний період²⁵.

В той же час, військова агресія Російської Федерації нівелювала позитивну динаміку відновлення вітчизняної сфери туризму у 2020–2021 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Статистика туристичної галузі за 9 місяців 2021-2022 рр.²⁶

Показник	Інформація за 9 місяців		Темпи росту (падіння), %
	2021 р.	2022 р.	
Кількість платників податків, які займаються туристичною діяльністю, загальна кількість	23540	16957	72,0
в тому числі:			
юрідичні особи	7055	4515	64,0
фізичні особи	16485	12444	75,5
Сума сплачених податків, тис. грн	1777924	1185884	66,7
Туристичний збір, тис. грн.	151104	131559	87,1

З інформації табл. 1 можна зробити висновки про значне падіння показників функціонування підприємств сфери туризму у 2022 р. внаслідок агресії Російської Федерації. Зокрема, можна відмітити падіння на 28% загальної кількості платників податків в туристичній сфері. Крім того, падіння кількості юридичних осіб склало 36%, а фізичних осіб

²⁵ Матюх С. А. Журба І. Є., Несторишен І. В. Економіка підприємств туристичної галузі: проблеми та перспективи розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 3. Т. 2. С. 7–12.

²⁶ Державне агентство розвитку туризму. Офіційний сайт. Статистика. URL: <https://www.tourism.gov.ua/statistic>

24,5%. Внаслідок цього, відбулось суттєве зменшення суми сплачених податків представниками туристичної бізнес-спільноти на 33,3%, а також на 12,9% зменшення розміру сплати туристичного збору.

У 2022 році найбільше податків сплатили готелі – майже 673 млн грн, що склало 65% показника 2021 р. Зменшилася на 32% частка сплаченого податку від діяльності туристичних операторів – вони сплатили до держбюджету за перші 9 місяців цього року 125 млн грн податків, тоді як за аналогічний період у 2021 року ними у казну держави було сплачено 184 млн грн (рис. 8)²⁷.

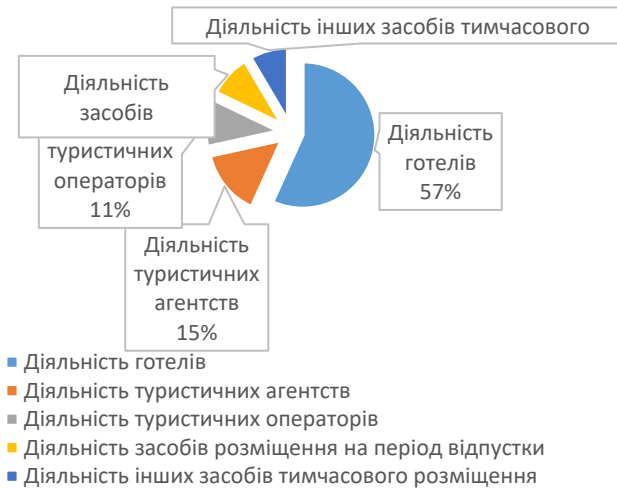

Рис. 8. Відсоткова частка надходжень до бюджету кожного КВЕД у галузі туризму²⁸

Також є незначний спад податкових надходжень – 5% від діяльності туристичних агентств. Аналізуючи структуру надходжень до бюджету за класифікацією КВЕД у галузі туризму, можна зазначити, що найбільшу суму надходжень до бюджету забезпечила «Діяльність готелів», що складає близько 57 % від загальної суми надходжень²⁹.

²⁷ Журба І., Несторишен І. Аналіз показників індустрії туризму в Україні та світі: проблеми та перспективи розвитку. *Development service industry management*. 2023. № 1. С. 50–55.

²⁸ Державне агентство розвитку туризму. Офіційний сайт. Статистика. URL: <https://www.tourism.gov.ua/statistic>

²⁹ Журба І., Несторишен І. Аналіз показників індустрії туризму в Україні та світі: проблеми та перспективи розвитку. *Development service industry management*. 2023. № 1. С. 50–55.

3. Міжнародний досвід відновлення індустрії туризму у постконфліктний період

З початком військової агресії російської федерації проти України, вітчизняна індустрія туризму зазнала значних втрат як економічного характеру, так і значних руйнувань рекреаційно-туристичних комплексів на півдні України, в Київській, Харківській, Сумській, Чернігівській та інших областях України. Зазначимо, до початку повномасштабної війни Україну відвідували орієнтовно 2,0-3,0 млн туристів, які досить суттєво збільшували надходження для вітчизняної індустрії туризму та суміжних галузей (готельно-ресторанні комплекси, транспортна інфраструктура, локації історичного, гастрономічного, культурного та інших видів туризму) (рис. 9).

Рис. 9. Карти: відстеження російського вторгнення в Україну (Maps: Tracking the Russian Invasion of Ukraine)³⁰

³⁰ Maps: Tracking the Russian Invasion of Ukraine. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/interactive/2022/world/europe/ukraine-maps.html>

Зазначимо, рефлексією вітчизняної та світової наукової спільноти на зростання загального рівня міжнародної невизначеності та небезпеки, а також їх вплив на розвиток індустрії туризму в умовах військових конфліктів, особливості відновлення цієї галузі в постконфліктний період стала низка публікацій щодо розробки відповідного інструментарію сталого розвитку туризму в постконфліктний період^{31, 32, 33, 34}.

Зокрема, колектив авторів Stephen Boyd, Maharaj Vijay Reddy, Sandeep Kulshreshtha & Mirela Nica в своєму дослідженні розглядають природу можливостей для туристичних дестинацій, на території яких відбувались тривалі військові конфлікти. З метою розроблення відповідної системи, яка була б дієвим інструментом відновлення туризму в постконфліктних умовах, дискусія передбачає врахування наступних аспектів³⁵:

- розуміння взаємозв'язку між конфліктом, миром і туризмом;
- особливості постконфліктного туризму;
- фенікс-туризм (phoenix tourism).

Авторами дослідження актуалізуються питання необхідності розробки концепції «Спектр можливостей постконфліктного туризму» (Post-Conflict Tourism Opportunity Spectrum (POCTOS)), в основі якої покладено низку критичних факторів щодо реалізації можливостей, які необхідно враховувати в процесі відновлення індустрії туризму в постконфліктний період, а саме: безпека та захист місця призначення.

Крім того, автори дослідження прив'язують особливості відновлення індустрії туризму в постконфліктний період до відповідного життєвого циклу туристичної дестинації, а саме виділяють такі стадії розвитку: «Фенікс», «гібридний» або «нормалізований» («Phoenix stage», «Hybrid stage», «Normalised stage» of development). Грецька аналогія стадії

³¹ Novelli M. et al. / *Annals of Tourism Research*. 2012. 39. 1446–1469

³² Stephen Boyda Post-conflict tourism opportunity spectrum (POCTOS): a framework for destinations recovering from conflict. *Journal of Sustainable Tourism*. Volume 31. Issue 1. Published online: 21 Oct 2021. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09669582.2021.1993866>

³³ Романова А. А. Управління розвитком туристичної сфери в умовах збройних конфліктів. Електронне наукове фахове видання з економічних наук. *Modern Economics*. 2018. № 9. С. 93–104.

³⁴ Барвінок Н. В., Барвінок М. В. Вплив російсько-української війни на туризм в Україні та перспективи його розвитку в майбутньому. The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6403/13255-1?inline=1>

³⁵ Stephen Boyda Post-conflict tourism opportunity spectrum (POCTOS): a framework for destinations recovering from conflict. *Journal of Sustainable Tourism*. Volume 31. Issue 1. Published online: 21 Oct 2021. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09669582.2021.1993866>

«Фенікс» має явний резонанс, коли йдеться про вивчення місць, які оговтуються після тривалого періоду відновлення. В цьому контексті можна виділити два можливі аспекти фенікс-туризму. Перший передбачає зосередження уваги на окремому періоді постконфліктного розвитку, де туризм відіграє роль примирення та відновлення громади. Другий тип передбачає зосередження уваги на економічному відродженні шляхом розвитку туристичного потенціалу доконфліктних туристичних дестинацій. В цьому контексті, є цікавим дослідження досвіду країн, в яких свого часу відбувались військові конфлікти і сьогодні вони є лідерами в індустрії туризму в своїх регіонах.

Особливості відновлення індустрії туризму в Хорватії після війни за незалежність у 1991–1995 рр.

Зазначимо, Хорватія сьогодні входить до п'ятірки туристичних лідерів Європейського Союзу (у вподобаннях туристів та мандрівників Хорватія посідає лише на одне місце нижче Греції, поступаючись таким країнам як Іспанія, Італія та Франція), а саме через 30 років після здобуття країною незалежності та через чверть століття після переможної війни, країні вдалося увійти до списку лідерів серед найпопулярніших туристичних місць європейського простору (війна Хорватії за незалежність тривала з 1991 по 1995 рік, країна боролася проти агресії об'єднаних великосербських сил – сербських екстремістів у Хорватії, союзної Югославської Народної Армії та Сербії та Чорногорії) (рис. 10).

Рис. 10. Окуповані території в Хорватії (січень 1992 р.)³⁶

³⁶ Contemporary Croatia. croatia.eu. [History]. URL: <https://croatia.eu/index.php?view=article&id=24&lang=2>

Зазначимо, індустрія туризму у Хорватії практично зникла в 1990-х роках внаслідок війни. Однак розвиток рейсів бюджетних авіаліній, дешеве житло, відкриття пляжів і запуск круїзних маршрутів допомогли розвивати туризм на початку XXI ст. Згідно даних Міністерства туризму Республіки Хорватія у довоєнний період спостерігалось постійне зростання кількості туристів (табл. 2)³⁷.

Таблиця 2

**Кількість туристів та ночівель в Хорватії
в період з 1985 по 2007 рр. (тис.)³⁸**

Рік	Кількість туристів	Кількість ночівель	Середня тривалість відпочинку
1985	10125	67665	6,7
1986	10151	68216	6,7
1987	10487	68160	6,5
1988	10354	67298	6,5
1989	9670	61849	6,4
1990	8497	52523	6,2
1991	2146	10158	4,7
1992	2010	10725	5,3
1993	2363	12908	5,5
1994	3402	19977	5,9
1995	2438	12885	5,3
1996	3899	21456	5,5
1997	5206	30314	5,8
1998	5450	31288	5,7
1998	4751	26564	5,6
2000	7137	39183	5,5
2001	7860	43405	5,5
2002	8320	44692	5,4
2003	8878	46635	5,3
2004	9412	47797	5,1
2005	9995	51421	5,1
2006	10385	53007	5,1
2007	11162	56005	5,0

³⁷ Jasmina GRZINICC roatian Tourism Offer In The War And After War Period Yönetim Bilimleri Dergisi (8: 2) 2010. *Journal of Administrative Sciences*. P. 123–134.

³⁸ Jasmina GRZINICC roatian Tourism Offer In The War And After War Period Yönetim Bilimleri Dergisi (8: 2) 2010. *Journal of Administrative Sciences*. P. 123–134.

З інформації табл. 2 можна зробити висновки, що в 1991 році в порівнянні з 1990 роком відбулось найбільше зниження кількості туристів, майже в 4 рази. У 1995 році, останньому році війни, в Хорватії було зареєстровано 2,4 млн прибуттів, що на 29% менше, ніж у 1994 році. Протягом тривалості військових подій Хорватія зберегла орієнтовно четверту частину від довоєнного туристичного потоку. Інше значне зниження туристичного потоку було зареєстровано в 1999 р. порівняно під час дій сил НАТО в Сербії. Військові події сильно вплинули на загальну кількість ліжок-місць у туристичних закладах у 1991–1992 рр. Туристичні заклади в Хорватії мали найбільше ліжок-місць у 1988 році, а саме 926 000 одиниць, тоді як ця кількість була найменшою у 1992 році, загалом 576000 одиниць. З 1992 року кількість ліжок ліжок-місць зростала і в 2002 році досягла 804 000 одиниць³⁹. В останній перед пандемією COVID-2019 рік число іноземців, які відвідали Хорватію, сягла 12 мільйонів туристів (кількість іноземних туристів в Греції складала 30 мільйонів), проте доходи у Хорватії за той же рік від туризму виявилися не набагато нижчим: 12 мільярдів євро проти 18,2 відповідно. Розвиток туризму у післявоєнний період зумовлено надходженням іноземних інвестицій та державною підтримкою у вигляді промоції туристичних напрямків за кордоном. Інформаційні кампанії проводяться і централізовано, і місцевими туристичними органами.

Вплив військової агресії російської федерації у 2008 р. на індустрію туризму Грузії

В 2022 році Грузія прийняла понад 1,6 мільйона міжнародних мандрівників у січні-червні, що на 234,5% більше, ніж за аналогічний період минулого року та відповідає 42,1% допандемійного рівня (80 місце у світі в абсолютному вираженні) (рис. 11).

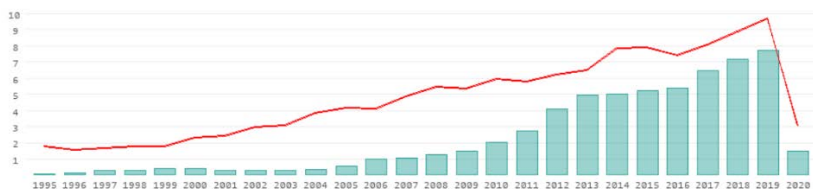

Рис. 11. Кількість туристів в Грузії протягом 1995–2020 рр.⁴⁰

³⁹ Jasmina GRZINICC roatian Tourism Offer In The War And After War Period Yönetim Bilimleri Dergisi (8: 2) 2010. *Journal of Administrative Sciences*. P. 123–134.

⁴⁰ Development of the tourism sector in Georgia from 1995 to 2020. Tourism in Georgia. URL: <https://www.worlddata.info/asia/georgia/tourism.php>

Згідно зі статистикою Національної адміністрації туризму, лише у червні Грузію відвідали 445894 міжнародних мандрівників, що становить трохи більше половини від рівня 2019 року. Зростання порівняно з червнем 2021 року склало 185,5%. Туристична галузь Грузії сильно постраждала від пандемії коронавірусу. В 2020 році доходи від туризму знизились до рекордно низького рівня – 427,7 мільйона доларів за кількості міжнародних мандрівників 1,7 мільйона. При цьому 2019 рік був для Грузії рекордно успішним – тоді кількість міжнародних мандрівників перевищила 9,3 мільйона, а прибутки становили 3,3 мільярда доларів (рис. 12).

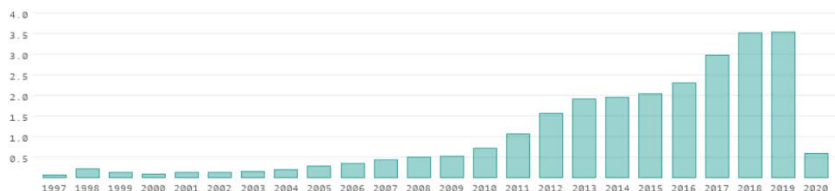

Рис. 12. Надходження від туризму в Грузії протягом 1997–2020 рр.⁴¹

У 1997 році доходи від туризму становили 75,00 мільйонів доларів США, або близько 2,1 відсотка валового національного продукту. Це відповідало приблизно 313 000 туристів на той час і приблизно 240 доларів США на людину. За 23 роки залежність країни від туризму різко зросла. До спалаху пандемії COVID-19 обсяг продажів становив 3,55 мільярда доларів, що становило 20,33 відсотка валового національного продукту. Таким чином, кожен відвідувач витратив на відпочинок у Грузії в середньому 460 доларів (рис. 13, табл. 3).

Зазначимо, військова агресія російської федерації негативно вплинула розвиток індустрії туризму в Грузії, в той же час, основний висновок Департаменту з туризму та курортів Грузії по наслідкам війни у 2008 році полягає в тому, що конфлікт сприяв зростанню популярності Грузії серед інших країн світу, а саме, до конфлікту 2008 р. лише 2-3 відсотки населення світу чули про Грузію. Після війни в Грузії відчували шалений сплеск туризму та впізнаваності у світі.

Зазначимо, що сьогодні в Україні триває активна дискусія відновлення туристичного сектору у післявоєнний період, а також розробляються

⁴¹ Development of the tourism sector in Georgia from 1995 to 2020. Tourism in Georgia. URL: <https://www.worlddata.info/asia/georgia/tourism.php>

конкретні заходи щодо запровадження програми «постконфліктного туризму» в Україні. Зокрема, в 2022 р відбулася зустріч, на якій представники влади, туристичної індустрії, сфери гостинності та освіти обговорили концепцію створення Інституту Гостинності, головне завдання якого – підготувати туристичний ринок до нових потреб українського суспільства у повоєнний час. Зокрема, йде розроблення концепції Інституту Гостинності в Україні, яке направлене на підвищення якості та формування нової культури гостинності. На думку голови Державного агентства розвитку туризму Мар'яна Олеськів, індустрія гостинності – одна з ключових галузей, яка може залучити прямі надходження іноземної валюти в економіку країни за допомогою в'їзного туризму, і одним з найважливіших ресурсів у цьому – кваліфіковані кадри з широким спектром потрібних компетентностей, у тому числі – розумінням найкращого світового досвіду та можливістю його імплементувати. Також, сьогодні йде розроблення концепції «Маршрути пам'яті», яка передбачає створенням маршрутів пам'яті російсько-української війни, метою якої є зберегти пам'ять про події, пов'язані з військовою агресією РФ в Україні і віднайти мову, якою українці будуть розповідати іноземцям про трагічні сторінки історії України.

Таблиця 3

Параметри індустрії туризму в Грузії у 2007–2020 рр.⁴²

Рік	Кількість туристів (млн. осіб)	Надходження, млрд. дол.	Відсотків до ВВП, %	Надходження на одного туриста, дол
2020	1,51	0,59	3,7	387
2019	7,73	3,55	20,33	460
2018	7,2	3,52	19,99	488
2017	6,48	2,97	18,26	458
2016	5,39	2,32	15,29	429
2015	5,26	2,05	13,7	390
2014	5,00	1,97	11,19	394
2013	4,95	1,92	11,15	363
2012	4,11	1,57	9,5	358
2011	2,71	1,07	7,1	394
2010	2,03	0,74	6,0	363
2009	1,5	0,54	5,0	358
2008	1,29	0,50	3,9	391
2007	1,05	0,44	4,3	418

⁴² Development of the tourism sector in Georgia from 1995 to 2020. Tourism in Georgia. URL: <https://www.worlddata.info/asia/georgia/tourism.php>

появи нових типів туризму, включаючи темний, конфліктний, політичний, зони небезпеки, військовий, а також проблеми відновлення ринку та іміджу. Останні аспекти нових видів туризму, що виникають у постконфліктному контексті, виклики відновлення ринку та цінність сприяння позитивному іміджу місця призначення є важливими атрибутами, які досліджуються авторами при розробці структури Post-conflict tourism opportunity spectrum (POCTOS)⁴⁴;

– військова агресія РФ проти України зумовила значну інформаційну компанію щодо популяризації України у світі під назвою «Be brave like Ukraine» (#BRAVEUKRAINE), яка стала певним брендом України у світовому інформаційному просторі. За умови подальшої успішної реалізації цієї промо-акції Україна зможе в майбутньому капіталізувати цей бренд шляхом зростання інтересу іноземних туристів до вітчизняних туристичних локацій;

– подальший розвиток туристичної інфраструктури в Україні з врахуванням потреб різних національних груп та спільнот (подальша популяризація України та врахування вимог до процедури туристичного сервісу серед громадян Країн Близького Сходу, Китаю, Північної Америки);

– розвиток різних напрямів вітчизняного туризму: активний, історичний, оздоровчий, військовий, гастротуризм;

– розроблення програми підготовки фахівців туристичної галузі відповідно до нових вимог та реалій часу (мовна, сервісна адапція).

Таким чином, до пріоритетних завдань представників державних інститутів, відповідальних за розвиток індустрії туризму в Україні, а також представників туристичної бізнес-спільноти можна віднести необхідність розроблення програми постконфліктного туризму з врахуванням міжнародного досвіду окремих країн та вітчизняних реалій. В подальших наукових дослідженнях планується дослідити особливості відновлення та функціонування індустрії туризму в постконфліктний період в країнах Балканського півострова.

АНОТАЦІЯ

Індустрія туризму є однією з важливих складових світової економіки, на яку припадає близько 7% міжнародної торгівлі. За даними Всесвітньої туристичної організації, кожне десяте робоче місце у світі

⁴⁴ Stephen Boyda Post-conflict tourism opportunity spectrum (POCTOS): a framework for destinations recovering from conflict. *Journal of Sustainable Tourism*. Volume 31. Issue 1. Published online: 21 Oct 2021. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09669582.2021.1993866>

опосередковано створюється туризмом. Метою дослідження є узагальнення сучасних тенденцій розвитку індустрії туризму в Україні та світі з метою систематизації факторів, що негативно впливають на індустрію туризму та розробка заходів щодо реалізації програми «постконфліктного туризму» в Україні.

Аналіз сучасних тенденцій розвитку індустрії туризму показує, що, починаючи з 2020 року, підприємства туристичної сфери постійно перебували під негативним тиском факторів зовнішнього середовища. Таким чином, суттєвої шкоди розвитку туристичного бізнесу у світі завдали заходи, спрямовані на подолання наслідків пандемії COVID-2019, які нині ускладнили процеси переміщення громадян як усередині країни, так і можливості міжнародного туризму. через запровадження значних «ковідних» обмежень на пересування громадян між країнами. Так, внаслідок політики обмеження можливого пересування до країн Європейського Союзу, США, Близького та Далекого Сходу протягом 2020–2022 років туристична сфера багатьох туристичних регіонів зазнала значних втрат. За оцінками ЮНВТО, заходи з подолання пандемії 2019 COVID-2019 у 2020–2021 роках призвели до значного падіння обсягів міжнародного туризму (60%-80%), а також зниження доходів від експорту туристичних послуг складо приблизно 910 мільярдів – 1,2 трильйона доларів США.

Можливість досягнення мети дослідження визначається такими завданнями: визначено роль і місце індустрії туризму в структурі сучасної міжнародної економіки; проаналізовано дослідження впливу пандемії COVID-19 на розвиток туризму в Україні та світі; досліджено особливості функціонування індустрії туризму в постконфліктний період у різних країнах; сформовано напрями розвитку індустрії вітчизняного туризму в постконфліктний період.

В дослідженні запропоновано актуальні заходи щодо відновлення туристичної галузі з урахуванням досвіду країн, де відбувалися військові конфлікти, та розроблено відповідні заходи щодо відновлення туризму в постконфліктний період. Систематизовано міжнародний досвід функціонування туристичної галузі у постконфліктний період та запропоновано заходи щодо відновлення вітчизняної сфери туризму у післявоєнний період.

Література

1. Барвінок Н. В., Барвінок М. В. Вплив російсько-української війни на туризм в Україні та перспективи його розвитку в майбутньому. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects.*

URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6403/13255-1?inline=1>

2. Глубоченко К. О., Дорошенко О. М. Аналіз сучасного стану ринку та перспективи туристичних послуг в Україні. *Modern Economics*. 2021. № 30(2021). С. 71–75.

3. Гризовська Л. О. Особливості та сучасні тенденції управління туристичним бізнесом в Україні. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. Випуск 28-1. С. 115–118. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/26_1_2018/24.pdf

4. Державне агентство розвитку туризму. Офіційний сайт. Статистика. URL: <https://www.tourism.gov.ua/statistic>

5. Журба І. Є., Несторишен І. В., Матюх С. А. Реалізація державної туристичної політики в контексті регіонального розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 4. Т. 2. С. 56–61.

6. Журба І., Несторишен І. Аналіз показників індустрії туризму в Україні та світі: проблеми та перспективи розвитку. *Development service industry management*. 2023. № 1. С. 50–55.

7. Левицька І. В., Басюк Д. І., Климчук А. О., Тарасюк Г. М., Москвічова О. С. Економіка туризму : навчальний посібник. Житомир, 2020. 488 с.

8. Матюх С. А. Журба І. Є., Несторишен І. В. Економіка підприємств туристичної галузі: проблеми та перспективи розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 3. Т. 2. С. 7–12.

9. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі : колективна монографія / за наук. ред. проф. Л. Ю. Матвійчук. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2019. 320 с.

10. Романова А. А. Управління розвитком туристичної сфери в умовах збройних конфліктів. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*. 2018. № 9. С. 93–104.

11. Ярославський А. О. Економічна ефективність діяльності підприємства: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 12. С. 174–177.

12. Contemporary Croatia. croatia.eu. [History] URL: <https://croatia.eu/index.php?view=article&id=24&lang=2>

13. COVID-19 and tourism statistics. The World Tourism Organization (UNWTO). URL: https://unstats.un.org/unsd/ccsa/documents/covid19-report-ccsa_vol3.pdf

14. Development of the tourism sector in Georgia from 1995 to 2020. Tourism in Georgia. URL: <https://www.worlddata.info/asia/georgia/tourism.php>
15. International tourism and COVID-19 The World Tourism Organization (UNWTO). URL: <https://www.unwto.org/tourism-data/international-tourism-and-covid-19>
16. Jasmina GRZINICC roatian Tourism Offer In The War And After War Period Yönetim Bilimleri Dergisi (8: 2) 2010. *Journal of Administrative Sciences*, p. 123-134.
17. Maps: Tracking the Russian Invasion of Ukraine. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/interactive/2022/world/europe/ukraine-maps.html>
18. Novelli M.et al. / *Annals of Tourism Research*. 2012. 39. 1446–1469.
19. Tourism Set to Return to Pre-Pandemic Levels in Some Regions in 2023. UNWTO. URL: <https://www.unwto.org/news/tourism-set-to-return-to-pre-pandemic-levels-in-some-regions-in-2023>
20. Stephen Boyda Post-conflict tourism opportunity spectrum (POCTOS): a framework for destinations recovering from conflict. *Journal of Sustainable Tourism*. Volume 31. Issue 1. Published online: 21 Oct 2021. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09669582.2021.1993866>
21. Rudnichenko, Y., Savina, H., Franchuk, V., Savin, S., Havlovska, N. Theoretical and Practical Aspects of Strategic Management of Balanced Interaction between Subjects of Foreign Economic Activity and State Institutions. *TEM Journal*. 2021. 10(2). P. 707–718.
22. UNWTO Tourism Recovery Tracker The World Tourism Organization (UNWTO). URL: <https://www.unwto.org/tourism-data/unwto-tourism-recovery-tracker>
23. UNWTO World Tourism Barometer. URL: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2023-01/UNWTO_Barom23_01_January_EXCERPT.pdf?VersionId=_2bbK5GIwk5KrBGJZt5iNPAGnrWoH8NB

Information about the authors:

Nestoryshen Ihor

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Tourism and Hotel and Restaurant Business
Khmelnysky National University
11, Instytut'ska st., Khmelnytskyi, 29016, Ukraine